
In memoriam*

V nedeljo, 22. februarja 2009, zvečer se je zgodilo tisto, kar je člane Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani in zgodovinarske kolege zunaj njega kot temna in težka slutnja spremljalo od prejšnje jeseni: praznina, ki je zevala med nami v času bolniške odsotnosti našega kolega in prijatelja dr. Ervina Dolenca, je ostala za vedno. V ljubljanskem Kliničnem centru, kjer se je, kot že večkrat v zadnjih letih, znova boril z neizprosno in redko boleznijo, ki jo še medicina v glavnem pozna le iz knjig, je ugasnil Ervinovo življenje. Osebni pogum, ki ga je vodil in ki smo ga docela spoznali v zadnjih letih, je prišel do konca svoje poti. Na tej poti se Ervin ni izognil nobenemu soočenju s trdimi dejstvi. Spoprijemal se je z vsemi ovirami, ki so omejevale njegovo zdravje, proti njim pa stopal sam, ne da bi dovolil, da bi njegova bremena spremljala druge. Za njegove hude preizkušnje smo sicer vedeli in jih videli, a Ervin je dosledno vztrajal v svojem naporu, delovati in živeti samostojno ter biti vpet v človeško vezivo, ki ga je ustvaril s svojo družino, bližnjimi in prijatelji. Živel je dalje tudi v svoji stroki, obenem pa je še natančno razčlenjeval družbo in svet okoli sebe, saj človek tako iščočega duhá, kot je bil, ni mogel drugače. Trdna volja in zavezanost svojemu prepričanju ter notranjim odločitvam sta mu dajala moč in neuklonjivost. Ko se ni vedelo, ali naj se zahtevni zdravniški poseg, ki bi lahko spremenil njegov položaj, opravi ali ne, je sogovornika prepričal na svoj značilen logični način. Rekel mu je: "Če se ne bojite vi, se ne bojim jaz!"

Bal se ni, že pred 15 leti ne, ko je bilo prvič resno načeto njegovo zdravje. Spominjam se, kako je - vidno šibák, saj je vstal iz bolniške postelje - predstavil svoj referat na znanem simpoziju Slovenske akademije znanosti in umetnosti *Slovinci in država*. Naključje je hotelo, da sva skupaj odšla iz stavbe SAZU proti središču Ljubljane. Med potjo sem mu hitel pripovedovati o ljudeh, za katere sem slišal ali jih poznal, da so premagali hude bolezni in sedaj kot vsi drugi živijo med nami. Rekel ni nič, saj je verjetno v tem času sam mnogo premišljeval o svoji prihodnosti. Nato se nekaj časa nismo videli. Toda ko se je vrnil na inštitut, smo lahko opazili, da je tedaj prešel najnižjo točko. Sledila so njegova najbolj plodna leta, taka, kakršna udejanja vsakdo, ki se polno zaveže svojemu poklicnemu poslanstvu. V njih je povezal svoje dotedanje in nove zgodovinarske izzive. In teh je bilo mnogo.

Ervinova prva zgodovinarska pozornost je veljala domačim krajem in težkim preizkušnjam primorskih Slovencev. Večkrat se je posvetil zgodovini Senožeč, o svojem domačem kraju pa leta 1994 objavil tudi monografijo *Senožeče: skupnost na prepihu*. V njej je predstavil njihov geografski oris in Senožeško v geološkem, hidrološkem in etnološkem pogledu opredelil kot del Primorske.¹ V glavnem, zgodovinskem delu monografije pa je obdelal politični, družbeni, gospodarski, etnološki, kulturnodruštveni, šolski in verski razvoj senožeškega območja od njegove

* Za tisk prirejen govor vodje programske skupine Idejnopolitični in kulturni pluralizem in moizem na Slovenskem v 20. stoletju na žalni seji Inštituta za novejšo zgodovino 2. marca 2009 v Ljubljani.

¹ Ervin Dolenc: Senožeče : skupnost na prepihu. Koper 1994, str. 8.

naselitve do začetka devetdesetih let 20. stoletja. Z delom, ki ga je opravil, ne bi mogel bolje vpeti Senožec v zgodovinsko sliko Slovenije. Obenem je vztrajno obujal spomin na senožeškega rojaka, organizatorja odpora proti fašizmu, tigrovca Danila Zelena, in precej pisal o fašizmu, s katerim so se Primorci srečali že v času med svetovnjima vojnama. Leta 1999 je obsežnejše besedilo o fašizmu posebej objavil kot spremno besedo h knjižni izdaji znane novele primorskega pisatelja Cirila Kosmača *Gosenica*.²

Drugi ključni izziv, ki je zaznamoval Ervinovo celotno zgodovinarsko pot, pa je bila kulturna zgodovina Slovencev. Njegova kompleksna obravnava razvoja kulture in kulturne politike na Slovenskem od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne je danes eden od temeljev novega spoznavnega zagona in kakovostne ravni slovenskega zgodovinopisja, ki sežejo v konec osemdesetih in v devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Svoja izvirna in ustaljenih mišljenjskih vzorcev razbremenjena raziskovalna spoznanja je predstavil v vrsti znanstvenih obravnav in nastopov na znanstvenih srečanjih doma in v tujini. Slovensko zgodovinsko identiteto pa je posebej učvrstil s svojo drugo monografijo, *Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*, objavljeno leta 1996, v nepogrešljivih poglavjih znane *Slovenske kronike XX. stoletja* iz leta 1995, s tehtnimi prispevki v *Enciklopediji Slovenije* in *Primorskem biografskem leksikonu* ter s svojimi besedili v veliki, dobrih 1500 strani obsegajoči inštitutski monografiji *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*, ki je izšla leta 2005. Bil je tudi eden od urednikov *Slovenske novejše zgodovine*. V svojem uredniškem delu je prav tako pokazal vse lastnosti odličnega zgodovinarja: široko poznavanje obravnavane problematike, vztrajanje pri oblikovanju vsebinsko polnega besedila in spoštovanje živega stika z zgodovinskimi viri. Brez njegovega avtorskega in uredniškega dela *Slovenska novejša zgodovina* ne bi imela takega značaja, kot ga ima. Vse njegove kvalitete se vidi tudi v knjižni objavi spominov urednika *Slovenca* Ivana Ahčina na vodilnega slovenskega politika v prvi jugoslovanski državi, dr. Antona Korošca. Knjigo s spremno študijo in znanstvenimi opombami je pod naslovom *Izgnubljeni spomin na Antona Korošca* leta 1999 pripravil skupaj s kolegom in prijateljem Bojanom Gođešo. O Korošču je pisal tudi sam, in sicer o njegovem odnosu do Judov. Ocenil je, da si lahko Korošček negativni obrat v stališčih do judovskega vprašanja leta 1940 razlagamo "v kontekstu povečanega priseljevanja Židov v takrat še nevtralnno Jugoslavijo in v kontekstu ugajanja ter manifestativnega prilagajanja nacistični rasistični politiki po padcu nacistom ljubega premiera Stojadinovića in po padcu zadnje realne ovire nemški ekspanzionistični politiki v Evropi, Francije".³

Vrnimo se k jedru Ervinovega zgodovinarskega sporočila. Za celotno obdobje slovenske kulturne zgodovine, ki ga je zaobjel, ugotavlja, da so z oblikovanjem jugoslovanske države leta 1918, ko so odpadle vse pred tem z nemškim nacionalizmom pogojene politične ovire, za rast slovenske kulture in šolstva nastopili mnogo ugodnejši pogoji. Izpeljani sta bili slovenizacija in izpopolnitev šolstva, leta 1919 je bila ustanovljena prva slovenska univerza. Univerza je kmalu dobila simbolični pomen vseh slovenskih kulturnih pridobitev v novi državi. S tem, ko se je

² Ervin Dolenc: *Fašizem in Slovenci*. V: Ciril Kosmač: *Gosenica*. Ljubljana 1999, str. 23-45.

³ Ervin Dolenc: *Zmaga ali poraz? : marginalije h Koroščevi antisemitski uredbi leta 1940*. V: Stiplovškov zbornik. Ljubljana 2005, str. 200.

po letu 1918 slovenščina uporabljala kot uradni jezik v vseh uradih in ko so na Univerzi pospešeno razvijali slovensko strokovno terminologijo, je kljub narodno unitaristično zasnovani državi postala celovit kultiviran evropski jezik. Ta proces so sicer slovenski izobraženci razvijali že pol stoletja pred oblikovanjem jugoslovanske skupnosti, zaokrožen pa je bil šele po njeni ustanovitvi. H kulturnemu napredku Slovencev v jugoslovanski državi je pomembno prispevalo tudi ustanavljanje številnih novih stanovskih, strokovnih, interesnih in kulturnih organizacij ter narodnih ustanov in društev. Po dolgih letih prizadevanj je bila leta 1938 ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Svoje delo so nadaljevala tudi kulturno-prosvetna društva in znanstveno-kulturne ustanove, na katere se je opiral slovenski narodnoemancipacijski napor v avstrijski dobi, do tedaj tradicionalne nemške narodnokulturne ustanove oziroma "postojanke" pa so prešle v slovenske roke. Do novega poleta je prišlo tudi v kulturnoustvarjalnem delu.

Ervin Dolenc posebej opozarja, da je bil v dvajsetih letih dosežen eden od političnomobilizacijskih vrhov v razvoju slovenske kulture. K temu je prispevalo dejstvo, da so se tedaj pomena dobrih in množičnih, ne le političnoorganizacijsko, pač pa tudi strankarsko ali vsaj ideološko opredeljenih kulturnih organizacij, zavedli vsi slovenski politični dejavniki. Političnoorganizacijsko delovanje slovenske politike na kulturnem področju je zato vzpodbujalo in krepilo slovenski kulturno-prosvetni razvoj, kar je med širokim slojem prebivalstva širilo organizacijske sposobnosti, bralno kulturo in splošno razgledanost ljudi. To je Slovenijo - v nasprotju s prizadevanji beograjske vlade - kakovostno samo še bolj ločevalo od ostalih pokrajin v državi. Leto 1918 je torej pomembna prelomnica za slovenski kulturni in znanstveni razvoj.

Vzporedno z omenjenimi poudarki je Ervin Dolenc posebej razčlenil tudi značaj tedanjega kulturnega boja na Slovenskem. Kot opozarja v monografiji *Kulturni boj*, gre razumeti slovenski izraz zanj širše kot nemški "Kulturkampf". Slovenski "kulturni boj" namreč ni bil le boj liberalizma proti Katoliški cerkvi, temveč boj za vodilno vlogo v kulturi, torej "hkrati boj proti privilegirani vlogi Katoliške cerkve in boj za rekatolizacijo z gospodarskim in duhovnim liberalizmom 19. stoletja omajane trdne katoliške vere slovenskega človeka".⁴ Ervin je z razčlenitvijo opredeljevanja ideološkega značaja slovenske narodnopolitične biti na področju kulture v dvajsetih letih zapolnil eno od velikih praznin med doslej maloštevilnimi slovenskimi historiografskimi študijami o idejnopolitičnem razvoju v prvi jugoslovanski državi. Le-tega je v obsežnem delu besedila *Slovenske novejšje zgodovine* predstavil tudi prek njegovih drugih pojavnih oblik. V *Slovenski novejši zgodovini* bralca pretehtano vpelje še v politično-kulturne razmere na Slovenskem med prvo svetovno vojno, mednarodni položaj prve Jugoslavije, njene notranjepolitične preobrate in slovenska idejna ter narodnopolitična razhajanja v tridesetih letih ter seveda v kompleksen prikaz kulturne razvitosti v Jugoslaviji in kulturnega razvoja na Slovenskem med obema vojnoma.

Poleg omenjenih poglobitev se je Ervin Dolenc v zadnjih letih podrobno posvetil tudi medgeneracijskim razhajanjem in odnosom v vodstvu slovenskega predvojnega komunističnega gibanja. Ugotovil je, da je "ključni označevalec teh odnosov prav beseda (NE)ZAUPANJE", ki je pač "še ena zgodba o večji nevarnosti no-

⁴ Ervin Dolenc: *Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*. Ljubljana 1996, str. 95.

tranjega kot zunanjega sovražnika, zgodba o večji ostrini ter krutosti obračunavanja znotraj neke skupnosti kot pri spopadih z zunanjim nasprotnikom".⁵ Posebno torišče njegovega zgodovinopisnega dela pa so bile še poglobitve v opredeljevanje slovenskih intelektualnih elit v vprašanju razmerja med slovenstvom in jugoslovanstvom. Opozoril je, da je v tridesetih letih zaradi zgodovinsko prevladujoče ukoreninjenosti v slovenstvu celó skupina najbolj privrženih kulturnih zagovornikov jugoslovanskega zlitja, ki je izhajala iz liberalnega tabora, "to možnost samo še pasivno prepuščala močnejšemu in dolgotrajnejšemu zgodovinskemu procesu".⁶ Zanimanje za intelektualne elite ga je živo vodilo še lansko pomlad, ko je, kljub bolniški odsotnosti, ustvarjalno sodeloval pri vsebinski pripravi izvajanja raziskovalnega programa *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju* v programskem obdobju 2009-2013. V programu je nameraval sodelovati s temo *Odzivi intelektualne elite na problem demokracije v času prve Jugoslavije*. Njene obravnave ni mogel zastaviti, kolegom pa je pokazal še eno od zgodovinarskih raziskovalnih poti.

Dr. Ervin Dolenc je v znanstvenoraziskovalnem poklicu dosegel najvišje mesto. Po diplomu iz zgodovine in filozofije na ljubljanski Filozofski fakulteti leta 1985 se je naslednje leto zaposlil na Inštitutu za novejšo zgodovino. Leta 1989 je na Filozofski fakulteti magistriral in leta 1992 doktoriral. Dve leti kasneje ga je Znanstveno-pedagoški svet Filozofske fakultete izvolil v naziv znanstveni sodelavec, Senat Filozofske fakultete leta 1999 v naziv višji znanstveni sodelavec, Senat Univerze v Ljubljani pa leta 2004 v naziv znanstvenega svetnika za področje sodobne zgodovine. Poleg tega ga je Senat Filozofske fakultete leta 2000 izvolil še v naziv docenta. Na Filozofski fakulteti so ga tudi večkrat imenovali v komisije za izvolitve v znanstvene nazive, bil pa je tudi član komisij, pred katerimi so svoja dela zagovarjali kandidati za akademski naziv.

A te navedbe še ne povedó vsega o Ervinovem zgodovinarskem bistvu. Izražali ga namreč nista le raziskovalna radovednost in prizadevnost, pač pa tudi nesebično vzpodbujanje mladih k spoznavanju zgodovine in pripravljenost predajati jim svoje znanje. Že v začetku devetdesetih let se je vključil v delovanje Komisije za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije, od srede devetdesetih let sooblikoval vsebinske usmeritve raziskovalnih nalog, ki jih je komisija razpisovala za osnovnošolske zgodovinske krožke, v letih 2001-2003 pa vodil omenjeno komisijo. Nadalje je skupaj s kolegoma Alešem Gabričem in Marjanom Rodeštom leta 1997 pripravil učbenik *Koraki v času : 20 stoletje : zgodovina za 8. razred* (nato še *9. razred devetletke*), ki je v naslednjih letih doživel 6 ponatisov. Leta 1999 je z Bojanom Godešo, Alešem Gabričem in Božom Repetom objavil zbornik zgodovinskih virov za srednje šole *Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji*, leta 2002 pa je skupaj z Alešem Gabričem pripravil še učbenik *Zgodovina 4 : učbenik za 4. letnik gimnazije*, ki je bil letos ponovno natisnjen. Pedagoški dar je uresničil tudi na visokošolski ravni. V akademskih letih 1999/2000, 2000/2001 in 2001/2002 je kot asistent in nato docent sodeloval pri izvajanju predmeta *Nastanek sodobnega sveta* na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. V

⁵ Ervin Dolenc: Spor med prvo in drugo generacijo slovenskih komunistov? V: Med politiko in zgodovino : življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903-1975). Ljubljana 2005, str. 128, 129.

⁶ Ervin Dolenc: Slovenska ali jugoslovanska kultura? V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992, 1. Ljubljana 2005, str. 423.

okviru predmeta *Sodobna zgodovina - zgodovina jugovzhodne Evrope* je na Filozofski fakulteti tudi večkrat predaval o slovenskem kulturnem razvoju v prvi Jugoslaviji, od akademskega leta 2007/2008 pa je bil v okviru individualnega študijskega programa za podiplomski študij na isti fakulteti nosilec predmetov *Razvoj slovenskih kulturnih (znanstvenih) institucij (1850-1941)* in *Kulturna politika v prvi Jugoslaviji*; obenem je bil na INZ mentor mlademu raziskovalcu. Sodeloval je tudi z univerzitetnimi kolegi iz tujine - z Oddelka za zgodovino jugovzhodne Evrope in Centra za študij balkanskih družbenih kultur na Univerzi v Gradcu, svoje znanje pa je v obširnih konzultacijah posredoval raziskovalcem specialnih kulturnopolitičnih tem iz Univerze Columbia v New Yorku in Fakultete za zgodovino moskovske državne univerze. Leta 2003 je postal član Society for Slovene Studies v Združenih državah Amerike, izjemno pomembno delo na mednarodnem področju pa je opravil še kot član bilateralne Slovensko-avstrijske komisije zgodovinarjev, ki je delovala v letih 2001-2004.

Ervin je ob vsej naštetih dejavnosti našel tudi čas za kritični premislek o slovenskem zgodovinopisju in njegovi prihodnosti. Plod te skrbi je bila Okrogla miza *Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju*, ki jo je leta 1999 organiziral ob 40-letnici inštituta.⁷ O slovenskem zgodovinopisju je spregovoril še na znanstvenih posvetih, ki jih je INZ organiziral oziroma soorganiziral leta 2004 in 2007,⁸ že leta 1998 pa je pripravil eno od redkih celostnih razčlenitev slovenske zgodovinopisne misli o političnih in kulturnih procesih v času med svetovnjima vojnama.⁹ Istega leta je tudi zaznamoval današnje delovanje vseslovenske organizacije zgodovinarjev - Zveze zgodovinskih društev Slovenije: na 29. zborovanju ZZDS v Izoli so namreč na njegovo pobudo sprejeli sklep o podeljevanju priznanja oziroma nagrade ZZDS za raziskovalno delo. Kot je zapisal v utemeljitvi svojega predloga, je namen priznanja tako "promocija zgodovinopisnega raziskovalnega dela, njegovih glavnih dosežkov med samimi zgodovinarji ter vsega slovenskega zgodovinopisja v širši javnosti" kot tudi "spodbuda k boljšemu, predvsem prodornejšemu, v metodološko in tematskem smislu pogumnejšemu raziskovalnemu delu".¹⁰ Predsednik Komisije za podeljevanje priznanja (nagrade) Klio za raziskovalno delo v zgodovinopisju je bil vse od njenega oblikovanja leta 1999; lepo bi bilo, če bi razmislili, ali naj se v poimenovanje te nagrade vključi tudi njegovo ime. V ZZDS pa je bil dejaven tudi pred tem - kot tajnik njene sekcije za sodobno zgodovino v letih 1986-1988.

Kljub temu, da zaradi svoje izrazito svobodomiselne narave in osebne kritične držbe ni pretirano maral za formalizme, pa v svojem matičnem zgodovinarskem okolju - Inštitutu za novejšo zgodovino - Ervin ni deloval le kot raziskovalec, ampak tudi kot tvorni član njegovih vodstvenih organov. V letih 2002-2006 je bil član Upravnega odbora in Znanstvenega sveta inštituta, ob tem pa od leta 2004 do

⁷ Ervin Dolenc (ur.): Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju. Ljubljana, 26. oktober 1999 : ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ljubljana 1999.

⁸ Ervin Dolenc: Slovensko zgodovinopisje o obdobju 1918-1991 po razpadu Jugoslavije. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 2, str. 113-129; isti: "Arhivisti" in "zgodovinarji" : metodološki problemi slovenskega zgodovinopisja. V: Nova revija, 2007, št. 307-308, str. 292-295.

⁹ Ervin Dolenc: Slovensko zgodovinopisje o času med obema svetovnjima vojnama in kulturna zgodovina. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1998, št. 1-2, str. 43-57.

¹⁰ Ervin Dolenc: Pobuda za ustanovitev priznanja (nagrade) Zveze zgodovinskih društev Slovenije za raziskovalno delo. V: Zgodovinski časopis, 1998, št. 3, str. 440.

2008 še član uredniškega odbora inštitutske knjižne zbirke *Razpoznavanja/Recognitiones*. Na INZ je v letih 2002-2006 deloval tudi kot sindikalni zaupnik Sindikata delavcev vzgoje, izobraževanja in znanosti. V tem času je vzorno skrbel, da so bili vsi na INZ seznanjeni s kulturno ponudbo in dogajanjem doma in v tujini, organiziral pa je tudi več prijetnih in poučnih strokovnih ekskurzij v Sloveniji in zamejstvu.

Zaradi nerazumljivih ali še neznanih lastnosti človeškega organizma se žal moramo posloviti. Ervinovo snovanje je bilo pretrgano, ne bomo se več videli. Ne bomo več skupaj, v resnem ali sproščenem ozračju razpravljali o vrsti zanimivih vprašanj, ne bomo uživali v njegovi bistri misli in pretanjenem humorju, ne bomo ob različnih priložnostih videli, da je bil še kako čuteč, razumevajoč in dobrosrčen človek. Prizadela nas je velika izguba. Težko nam bo brez njega, tolažimo se lahko le s tem, da je duhovni del nas. Tako bomo vedno z njim.

Ženi Lilijani, sinovoma Simonu in Filipu, bratu Darku in njegovi družini, sorodstvu ter prijateljem sodelavke in sodelavci z Inštituta za novejšo zgodovino ob Ervinovi smrti izrekamo iskreno sožalje.

Slava njegovemu spominu!

Jurij Perovšek